

Şemsü'l-Eimme
Serahsî

YER VERDİĞİ RİVAYETLER IŞIĞINDA SERAHSÎ'NİN HADİSÇİLİĞİ -MEBSUT ÖRNEĞİ-¹

Giriş

Geniş kitlelerce kabul gören fikhî mezheplerin furûata dair eserlerinde var olan hadislerin tahrîci ve bunların sıhhat durumlarının açıklanması amacıyla hicri beşinci asırdan itibaren çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Bu alanda yapılan çalışmaların en eskilerinden birisi Beyhakî'nin (ö. 458) Ma'rifetu's-Sünen ve'l-Âsâr adlı çalışmasıdır. Bu çalışmasında İmam Şâfiî'nin önceki ve sonraki döneminde ihticac etmiş olduğu delillerin tahrîcini yapmıştır. Başka bir ifadeyle Şâfiî mezhebinin dayandığı delilleri ortaya koymaya çalışmıştır. Hicri sekizinci asırda da İbnu'l-Mulakkin (ö. 804), Ebu'l-Kâsım er-Râfiî'nin (ö. 623) Fethu'l-Aziz fi Şerhi'l-Veciz adlı eserindeki hadislerin tahrîci için el-Bedru'l-Munir fi Tahrîci Ehâdisi's-Şerhi'l-Kebir ile Hulâsatu'l-Bedri'l-Munir adlı eserleri telif etmiştir. İbn Hacer de (ö. 852) el-Bedri'l-Munir'i ihtisar ettiği ve ilavelerde bulunduğu et-Telhîsu'l-Habir fi Tahrîci Ehâdisi'r-Râfiî'l-Kebir adlı eseri telif etmiştir. Bedruddin ez-Zerkeşi de (ö. 794) Fethu'l-Aziz'deki hadislerin tahrîci için ez-Zehebu'l-İbrîz fi Tahrîci Ehâdisi Fethi'l-Aziz adıyla bir çalışma yapmıştır. Fikhî mezhepler çerçevesinde telif edilen kitaplardaki hadislerin tahrîclerine yönelik çalışmalardan en büyük nasibi Şâfiî mezhebi almıştır.

Şâfiî mezhebi yanında diğer mezheplerde de benzer çalışmalar yapılmıştır. Örneğin Hanbelî fıkıh kitaplarına yönelik çalışmalar bağlamında Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî'nin (ö. 1420/1999)

1 Prof. Dr. Enbiya YILDIRIM, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

İbn Duveyyân'ın (ö. 1353) Menâru's-Sebil Şerhu'd-Delil adlı eseri üzerine yaptığı İrvâ'u'l-Ğalil fi Tahrîci Ehâdisi Menâri's-Sebil adlı yeni çalışma zikredilebilir. Salih b. Abdilaziz Âluş-Şeyh'in bu çalışmaya bir istidraki bulunmaktadır: et-Tekmil li mâ Fâte Tahrîcuhû min İrvâ'i'l-Ğalil. Abdulaziz b. Merzûk et-Tarîfi'nin her ikisinin çalışmasını tamamlayan bir çalışması da bulunmaktadır: et-Tahcil fi Tahrîci mâ Lem Yuharrec mine'l-Ehâdis ve'l-Âsâr fi İrvâ'i'l-Ğalil.

Bilebildiğimiz kadarıyla Mâlikî mezhebinde böyle bir tahrîc çalışması bulunmamaktadır. Hanefî mezhebine gelince, bu mezhebin fıkıh kitaplarındaki hadislerin tahrîcine yönelik olarak Ebû Muhammed ez-Zeylaî (ö. 762) Nasbu'r-Râye fi Tahrîci Ehâdisi'l-Hidâye adlı eserini telif etmiş, İbn Hacer de bunu ed-Dirâye fi Tahrîci Ehâdisi'l-Hidâye adıyla ihtisar etmiştir. Muhtasar bir eser sayılabilecek Hidâye dışında, Hanefî mezhebindeki temel eserlerde yer alan hadisleri inceleyen geniş çaplı çalışmalar yapılmamıştır. Oysa günümüzde, Hanefî mezhebinin temel kitaplarındaki hadislerin, bu mezhebin uygulamalarına medar olan rivayetlerin tahlil ve tahrîc edilmesine her zamankinden fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Şöyle ki;

Özellikle Arap ülkelerinde, Hanefî mezhebinin hem hadis kullanımını hem de kullanılan hadislerin sıhhatleri zaviyesinden bihakkın tanındığını söylemek zordur. Hatta bu bağlamda olumsuz bir bakış açısından söz etmek bile mümkündür. Oysa gerek sahih ve gerekse sahih olmayan hadisler itibarıyla Hanefî mezhebinin diğer mezheplerden farklılık arz ettiğini söylemek zordur. Ayrıca hadislerin tashih ve tad'ifinin ictihadi olduğunu unutmamak gerekir. Ancak bu iki hususun müdellel olarak ortaya konulması önem arz etmektedir. İşte bu nedenle, Şuayp Arnavut'un İhtiyâr tahkikinin Arap dünyasında büyük yankı yaptığını ve Hanefî mezhebinin hadisleri kullanımını tanıtmaya açısından büyük bir hizmet gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür. Bu gerçek, temel Hanefî fıkıh kitaplarındaki hadislerin tahrîci üzerinde çalışmanın ne kadar elzem olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, Hanefî mezhebi klasiklerinde kullanılan hadislerin gerek tahrîci ve gerekse metin tenkidi açısından değerlendirilmesine yönelik çalışmalar yakın

zamanlarda başlamış bulunmaktadır. Bu çalışmalar emekleme döneminde olmakla birlikte gelecek açısından umut vaat etmektedir.

Örneğin Mebsu'taki hadislerin durumuyla ilgili olarak Kayseri'de Abdullah Yıldız'ın 1992 yılında bitirdiği "Ebu Bekr Muhammed es-Serahsi'nin Hayatı, Sünnet Anlayışı ve Mebsu'tun İlk İki Cildindeki (Taharet ve Namaz Kitaplarındaki) Hadislerin Tahrici" adlı master tezi özellikle konumuz açısından önem arz etmektedir. Bunun yanında, Câmia Mekke el-Meftûhâda da iki master tezi yürütülmekte ve Mebsu'tun belli kısımlarındaki hadislerin tahrici çalışılmaktadır.

Yine Kayseri'de 1995 yılında sonlandırılmış olan Mehmet Durmuş Çiftçi'ye ait "Serahsi'nin Mebsu'tunda Metin Tenkidi (I-XV. Ciltler)" adlı master tezi ile aynı yerde Ayşe Varol'un 2008 yılında sonlandırdığı "Serahsi'nin 'el-Mebsu'tundaki Hadis Metin Tenkitlerinin Tahlili (XVI-XXX. Cüzler)" adlı master tezi de konumuz bağlamında zikredilebilir.

Biz bu makalemizde, yukarıda sunmuş olduğumuz çerçevede içerisinde hadis ilmi açısından hak ettiği incelemeyi yakın zamanlarda elde etmeye başlayan Hanefi mezhebinin temel kaynaklarından olan Mebsu'tu içerdiği hadisler itibarıyla birkaç açıdan ele alacağız. Aşağıda birkaç başlıkta sunacak olduğumuz özet bilgilere bakıldığında, muhalled bir eser olan Mebsu'tun hadisleri çok güzel yorumladığını, çelişik hadislerin arasını telif veya tevil ettiğini, mukayeseli hukuk bağlamında rivayetleri çok güzel konumlandığını, yer verdiği hadislerin sıhhat açısından oldukça iyi bir durum arz ettiğini anlamak mümkün olacak ve eserin önemi daha da belirginleşecektir.

I- Serahsi'nin tetebbuâtının ve birikiminin genişliği:

Mebsu'tu mütalaa eden bir kişi, hadis alanında geniş birikimi olan ve bu birikimini hukuk alanındaki uzmanlığıyla mezcetmiş bir üstadın karşısında durduğunu hemen anlar. Bu birikimde Tahâvî'nin özel bir yeri vardır. Onun çalışmaları Serahsi'nin başucu

kitaplardır. 68 yerde adını vererek bunun dışında da Hanefilerin yaklaşımı olarak onun görüşlerinden yararlanması son derece dikkat çeken bir husustur. Bunun yanında, pek çok yerde ehl-i hadis diyerek hadisçilerin yaklaşımlarını vermesi de mütalaasının genişliğini yansıtmaya açıktır. Bundan sonraki başlıklar altında vereceğimiz bilgiler, onun hadis alanındaki birikimini anlamamızı kolaylaştıracaktır.

A- Usule yönelik hadis meselelerine bakış açıları:

Mebus'ta, yeri geldiğinde bazı hadis türlerine Hanefi mezhebinin nasıl baktığına dair açıklamalar bulmak mümkün olmaktadır. Söz konusu mezhebin hadis usulüne yönelik bakışını aksettirecek yoğunluktaki bu bilgilerden bir kaç şunlardır:

1- Mursel hadisler bizim nezdimizde müsnedler gibi hüccetlerdir, bazen müsnedlerden de daha kuvvetlidirler. Zira ravi hadisi bir raviden işittiğinde ismini aklında tutması güç olmaz ve onu müsned olarak rivayet eder. Ancak bir topluluktan işittiği zaman isimleri aklında tutması güç olur ve bu durumda mursel olarak rivayet eder. Bu nedenle tanınmış bir ravinin mursel olarak rivayet ettiği hadis, onun meşhur olduğunun delilidir.

2- Haber-i vahidle ayetin neshi caiz değildir ancak, meşhur hadisle ayet mensûh olabilir: Vasiyet ayetinin "Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Vâris için vasiyet yoktur." hadisiyle mensuh olduğunu söyleyen Serahşî, bunun meşhur olduğunu, âlimlerin bu hadisi sahih kabul edip amel ettiklerini ve böylesi haberlerle ayetlerin neshinin caiz olduğunu belirtir. Zira âlimlerin kabul edip amel ettikleri hadisler, bizzat Rasûlullah'tan işitilen hadisler gibidir. Nitekim bizzat ondan "Bu ayetle amel etmeyin onun hükmü mensuktur." dediğini duymuş olsaydık, ayetle amel etmek caiz olmazdı.

3- Ravinin fetvasının hadise muhalefeti hadisin zayıflığının delilidir.

4- Sahih hadis karşısında bütün kıyaslar terk edilir.

B- Ravilerle ilgili değerlendirmeleri:

Serahsî konu çerçevesinde hadisleri tahlil ederken sık sık ravi tahlillerine yer verir. Böylece mezhep tarafından benimsenmemiş olan rivayetin kabul edilmeme gerekçesini okuyucuya göstermiş olur. Bu değerlendirmelerde bazen doğrudan kendisi yaklaşımını arz eder, bazen de Hanefî imamlarından birinden aktarır. Örnekler:

1- Bir hadisi değerlendirirken senedi için şöyle söyler: Abdulmelik b. Mervan hadis ehliydendi. Atâ b. Ebî Rabâh da hadiste mutlak imamdır. Cabir de sahâbenin büyüklerindedir. Bu nedenle hadisin isnadına ta'n edecek bir yön yoktur.

2- Bizim mezhebimize göre, Ebû Hureyre'nin kıyasa muhalif olmayan hadisleri kabul edilir. Ancak sahih kıyasa aykırı olan rivayetleri kabul edilmez ve kıyas takdim edilir, zira Ebû Hureyre'nin rivayetinde tesahül gösterdiği ortaya çıkmıştır. Nitekim İbn Abbas da kıyasla bazı rivayetlerini kabul etmemiştir. Örneğin cenazeyi taşımaktan dolayı abdest alınması gerektiği rivayeti karşısında "Kuru dalları taşımaktan dolayı abdest almamız mı gerekiyor?" demiştir. Aynı şekilde ateşin değdiği şeyi yemekten dolayı abdest alınması gerektiği rivayeti hakkında da "Ateşte ısıtılan suyla abdest alıyor olsaydım ondan dolayı da abdest alırdım." demiştir.

3- Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan gelen hadiste Allah Rasûlünün yaş hurmayı kuru hurma ile satın almayı yasakladığını, buna gerekçe olarak da yaş hurmanın kuruduğu zaman kilosunu kaybetmesini gösterdiği zikredilmektedir. Ebû Hanife bu rivayetin dayandığı kişinin Zeyd b. Ebî Ayyâş olduğunu ve bu kişinin hadisinin kabul edilmediğini söyler.

C- Konuları hadislerle yoğurmasına bir örnek:

Serahsî, ele aldığı konuları etüt ederken ilgili hadislere genel hatlarıyla mutlaka değinir. Böylece konunun temellendiği dayanakları okuyucuya sunmuş, bir bakıma ona öğretmiş olur. Burada bir örnek olması açısından abdestin alınışına dair söylediklerini ana hatlarıyla aktarmak istiyoruz:

Abdestin alınış şeklini anlatırken özetle şöyle söyler: Abdeste başlarken eller üç kez yıkanır. Çünkü Hz. Peygamber'den "Biriniz uykudan uyandığında ellerini üç kez yıkamadan kaba daldırmasın. Çünkü elinin nerede gecelediğini bilemez." buyurduğu rivayet edilmiştir. Kişi azalarını elleriyle temizleyeceğinden dolayı onları önceden yıkamalı ki, temizlik mümkün olabilsin.

Abdest İmam Muhammed'in kitabında (Asl/Mebcut) zikrettiği rivayete göre alınır. Humrân b. Ebân'ın naklettiği rivayete göre, Hz. Osman peykeler üzerinde abdest aldıktan sonra "Kim Rasûlullah'ın abdestini görmekten mutlu olacaksa, işte bu onun abdestidir." demiştir. Hadisçiler onun başını ve kulaklarını üç kez mesh ettiğini belirtmişlerdir. Ebû Davud ise Sünen'inde şöyle demiştir: "Hz. Osman'dan gelen bu hadisin sahih rivayetine göre başını ve kulaklarını birer kez mesh etmiştir." Hz. Ebûbekr de Rasûlullah'ın minberinden abdesti insanlara bu şekilde öğretmiştir. Abdühayr da Hz. Ali'nin Kufe meydanında sabah namazından sonra bu şekilde abdest aldığını ve "Kim Rasûlullah'ın abdestini görmekten mutlu olacaksa, benim bu abdestime baksın." dediğini nakletmiştir. Ondan gelen bu rivayette başını kaç kez mesh ettiği farklılıklar arz etmektedir. Üç kez mesh ettiği de tek kez mesh ettiği de rivayet edilmiştir...

D- Hadislerin sıhhat durumlarıyla ilgili değerlendirmeleri:

Serahsi, konu çerçevesinde zikretmiş olduğu hadislerin sıhhat durumu, başka kimler tarafından rivayet edildiği, sözün kime ait olduğu noktasında aydınlatıcı bilgiler verir. Böylece konuyla ilgili hadisin ne'liği hususunda okuyucunun daha fazla bilgi sahibi olmasını ve daha sağlıklı karar vermesini sağlar. Bu aynı zamanda onun rivayetleri salt aktarmanın ötesine geçerek değerlendirmeye tabi tuttuğunun da bir göstergesidir. Örnekler:

1- "Rehine binilir de sütü de sağılır. Binen ve sağan masrafını karşılar." Ebû Hureyre'den gelen bu hadisin merfu değil mevkuף olduğu da söylenmiştir.

2- Aynı hadis aynı sahabid n mevkuf ve merfu olarak gelmektedir.

3- Hadisin merfu değil mevkuf olması daha sahihtir.

4- "Maruf bir hadiste öyle geçmektedir..."

5- "Sahih hadiste öyle gelmiştir."

6- "Bu hadisi Eb  Sa d el-Hudri ve Muâz b. Afr  ve başka sahabiler rivayet etmektedirler." "Bu hadisi sahabeden iki kişi, İbn Abbas ve Câbir rivayet etmektedir. Âlimlerin ifadesine göre meşhur makbul bir hadistir."

7- Tashife deęinmesi.

E- İŐk l arz eden hadisleri m kemmekle Şekilde yorumlaması:

Serahsi'nin "muhaddis-fakih"liğinin en  ne çıktığı alanlardan birisi de hadislerdeki muradı çok güzel yakalamasıdır. Nitekim onun iŐk l sayılabilecek veya farklı fetva vermeye neden olabilecek yönleri çok güzel tahlil ederek hadisten esasında ne anlaŐılması gerektiğini ortaya koymasídır. Mabsut bu türden örneklerle doludur. Örnekler:

1- Hz. Peygamber'den gelen bir hadiste "Cemaata, Allahın kitabını en iyi okuyanları imam olur. Eğer okuma hususunda müsavi iseler, sünneti en iyi bilenleri; sünnet hususunda da müsavi iseler, hicret itibarı ile en k demlileri; hicret hususunda da müsavi iseler, en yaŐlıları ve en ver lıları imam olur." diye geçer. Hz. AiŐeden gelen rivayette de "En güzel y zl lerinin imam olacağı" geçer.

Serahsi daha sonra öyle söyler: Bazı hocalarımız hadisin zahirine bakarak Kur'anı en güzel okuyanın imam olacağını söylemiŐlerdir. Çünkü Hz. Peygamber hadisine bunlarla başlamış, başka bir hadislerinde de "Ehlu'l-Kur'an, Allahın dostlarıdır ve Allahın seçkin kullarıdır." buyurmuŐlardır. En doğrusu namazın caiz olacağı kadar sünneti bilen imamla önceliği olduğudur. Çünkü kıraate sadece namazın bir r kn nde ihtiyaç vardır. Ama bilgiye namazın tüm erk nında ihtiyaç vardır. Ayrıca kıraat esnasındaki namazı ifsat edecek hata da sadece bilgiyle bililir. Hadiste Al-

lah'in kitabını en iyi okuyanların ilk sırada zikredilmesi, o vakitler Kur'anı ahkâmıyla birlikte öğreniyor olduklarından dolayıdır. Nitekim Hz. Ömer'in Bakara suresini on iki yılda ezberlediklerini söylemesi bunun göstergesidir. Kur'anı en iyi okuyanları en çok bilenleri olmaktadır. Ancak zamanımızda kişi Kur'an okumakta mahir olmakta ancak ilmi olmamaktadır. Bu nedenle sünneti bilen imamete daha layıktır. Lakin dinî hayatı açısından eleştirilen birisiye, sünnet bilgisi olsa bile imamete geçirilmez. Çünkü insanlar böylesi insanların ardında kılmak istemezler.

2- Hz. Peygamber Budâe kuyusundan abdest alırdı. Bu kuyuya hayvan leşleri ve kadınların adet bezleri atılırdı. Bu durum kendisine zikredilince şöyle buyurdular: "Su temizdir. Rengini, tadını ve kokusunu değiştiren şey hariç, onu bir şey kirletmez."

Bu rivayete göre, içine anormal şeyler atılan kuyudan Hz. Peygamber abdest almaktaydı. Serahsî hadisi şöyle yorumlar: Budâe kuyusunun suyunun akan bir su olduğu ve bundan beş bostanın sulandığı söylenmiştir. Akan su da evsafından biri değişmediği sürece, sırf içine pislik düştü diye kirlenmez. Bunun yanında bu kuyuya leş atılması İslam'dan önce idi. Kaldı ki Hz. Peygamber son derece temiz bir insandı, böylesi şeylerin atılmaya devam ettiği bir kuyudan abdest alıp suyunu içmezdi. Ancak Müslümanların zihinlerinde, İslam döneminde kuyunun temizlenmesi durumunda temiz sayılıp sayılmayacağı şeklinde bir istifham belirmişti. Hz. Peygamber bunu gidermek için böyle buyurmuştu.

3- Fâtıma bnt. Kays, eşinin üç talakla boşamasının ardından Rasûlullah'ın kendisine nafaka ve barınması için ev tahsisi yönünde kararı vermediğini söyler. Bain talakla boşanan kadının iddet süresince süknâ ve nafaka hakkı olduğunu söyleyen Serahsî, söz konusu hadisi çeşitli açılardan tenkide tabi tutar: a) Fâtımanın eşi Usâme b. Zeyd'in, Fâtıma'dan bu hadisi işitince elindeki her şeyi ona attığı rivayet edilmiştir. b) Hz. Aişe'nin "Bu kadın bu hadisi rivayetiyle bütün âlemi sıkıntıya soktu." dediği nakledilmiştir. c) Hz. Ömer "Doğru mu yanlış mı söyledi, ezberledi mi unuttu mu belli olmayan bir kadın sebebiyle Allah'ın kitabını ve Peygamberimizin sünnetini bırakmayız. Ben Rasûlullah'ın "Üç talakla boşanmış ka-

dına, iddeti sürdüğü sürece nafakâ da vardır süknâ da' buyurduğunu işittim." demiştir.

Fâtıma hadisi şayet sahihse iki şekilde yorumlanabilir: 1- Yemenê gitmiş olan kocası yanında yoktu. Kardeşini vekil olarak bırakmış, Fâtıma'nın erzakını ve kalacağı yeri temin etmesini istemişti. Fâtıma bunu kabul etmeyince, eşi orada olmadığından dolayı yapması gereken yeni şeyle ilgili bir hüküm verilmemişti. 2- Rivayet edildiğine göre, Fâtıma dili ağır bir kadındı. Eşinin akrabalarına ölçüsüz konuşunca, onu evden çıkardılar. Hz. Peygamber de bunun üzerine Abdullah b. Ummi Mektûm'un evinde iddet beklemesini istedi. O da Rasûlullah'ın kendisi hakkında nafaka ve süknâ yönünde hüküm vermediğini zannetti.

4- Serahsî, mefkûd (yitik kişi) bahsini ele alırken cinlerin insanlara musallat olabileceklerine dair bir örnek verir. Abdurrahman b. Ebi Leylânın kaybolan kimsenin bizzat kendisinden dinlediği hikâye özetle şöyledir: Evinden çıktıktan sonra cinlerden bir grup onu yakalayıp bir müddet yanlarında tutarlar. Daha sonra azat ederler ve getirip Medine'nin yakınına bırakırlar. Geldiğinde bir de görür ki, Hz. Ömer dört yıl geçtikten sonra eşini evlendirmiş. Onu gören Halife, edeplendirmek için şöyle der: "Bazılarınız eşinden bu kadar müddet uzakta kalıyor, bir haber bile göndermiyor." O da Hz. Ömer'e acele karar vermemesini söyleyerek başından geçenleri aktarır.

Serahsî daha sonra rivayeti değerlendirir ve işkâli gidermek için başka rivayetlerden yararlanır: Ehl-i zeyğın farklı yaklaşımlarına rağmen, bu hadiste ehl-i sünnet ve'l-cemaat için cinlerin Âdemoğullarına musallat olabildiklerine dair delil vardır. Ayrıca bunu teyit eden başka hadisler de vardır. Örneğin Hz. Peygamber bir hadislerinde "Şeytan, insan vücudunda kan damarları yolu ile dolaşır." buyurmaktadırlar. Bir diğer hadislerinde de "Şeytan insanın başına girer ve kafasının arka tarafında durur." diye geçmektedir. Bizler rivayetlere tabi oluruz ve işin keyfiyetiyle meşgul olmayız.

5- "Kim bir ölüyü soyarsa elini keseriz." Bunun merfu olarak gelişi sahih değildir, bilakis Ziyâd'ın sözüdür. Hz. Peygambê bir hadislerinde "Kölesini öldüreni biz de öldürürüz, burnunu kese-

nin biz de burnunu keseriz.” buyurmaktadır. (Oysâ efendi kölesi nedeniyle öldürülmez. Ama devlet başkanı siyaseten buna karar verebilir). Bunun gibi Hz. Peygamber’in bir mezar soyguncusunun veya sahabilerinden bu işi yapan birinin elini kestiği sahihse, bu rivayet de siyaset yoluyla gerçekleşmiş olan bir olaydır: Zira devlet başkanı bunu yapabilir.

F- Mebсут’ta çelişik hadislerin telifi:

Serahsi’nin hadis alanındaki gücünü gördüğümüz yerlerin başında hiç şüphesiz ki çelişik hadisler alanındaki maharetidir. O, kendisinden önceki çalışmalardan da istifade ederek, Hanefi mezhebi uygulamalarına aykırılık arz eden rivayetleri mezheple uyumlu hale getirmekte son derece başarılıdır. Günümüz hadisçilerinin onun bu yönünden istifade edeceği pek çok hususun bulunduğu aşikardır. Burada iki örnek vermek konuyu aydınlatmak açısından yararlı olacaktır:

1- Sarık ve takke üzerine mesh yapmak caiz değildir. Bazı âlimler Bilal’in “Hz. Peygamber’i sarığın üzerine mesh ederken gördüm.” hadisi nedeniyle buna cevaz vermişlerdir. Bir başka hadiste de şöyle gelmiştir: “Hz. Peygamber bir seriyye çıkardı ve onlara sarıklarıyla mestlerine mesh etmelerini emretti.” Serahsi farklı rivayetler karşısında şunları söyler: Biz bu hususta Câbir’den gelen “Hz. Peygamber sarığını başından sıyırdı ve alnına mesh etti.” hadisini esas almaktayız. Bilal, uzakta olduğundan dolayı, sarığını tamamen başından çıkarmamış olan Hz. Peygamber’in sarığı üzerine mesh etmiş olduğunu sanmış olabilir. Diğer hadisin teviline gelince, Allah Rasûlü mazeretleri nedeniyle bu seriyyeye özel bir uygulama yapmış olabilir. Nitelikle sahabilerinden bazılarının buna benzer izinleri olmuştur. Örneğin Abdurrahman b. Avf’ın ipek giymesine izin vermiş, Huzeyme’nin tek başına yaptığı şehadeti kabul etmiştir.

2- Bir hadiste Hz. Peygamber’in “Kan alan da aldırın da iftar etmiştir.” buyurduğu geçer. Hanefi mezhebi ise kan aldırının orucunun bozulmayacağını kabul eder. Serahsi bunu delillendirirken, bir rivayette Ebû Taybânın ramazanda Hz. Peygamber’e hacamat yaptığını aktarır. Yine ondan gelen bir rivayette, insanların “Kan

alan da aldıran da iftar etmiştir.” buyuran Hz. Peygamber’e (vücuttaki fazla) kandan şikâyetçi oldukları, Allah Rasûlünün de oruçlu kimsenin hacamat yaptırmasına izin verdiği geçmektedir. Keza İbn Abbâs’tan gelen rivayette, Allah Rasûlünün ihramlıyken hacamat yaptırdığı geçmektedir.

Bir rivayette ise kan verenle alanın birinin dedikodusunu yaptıkları, Hz. Peygamber’in de bunun üzerine “Kan alan da aldıran da iftar etmiştir.” buyurduğu geçmektedir. Burada Hz. Peygamber grybet yaptıkları için orucun sevabını kaçırdıklarını murad etmiş olabilir. Hadise şöyle bir yorum da getirilmiştir: Kan veren kişi bu esnada bayılmış, hacamatçı da onun boğazına su dökmüş. Hz. Peygamber de “eftaral hâcimum mahcûme” buyurmuş, ravi de bunu “eftaral hâcimu ve’l-mahcûm” şeklinde anlamıştır.

3- Hac suresinde bulunan ve secdeden bahseden iki ayetin de secde gerektirip gerektirmediği ihtilafıdır. Hanefilerin tercihi birinci ayetin tilavet secdesi gerektirdiği, ikincisinin ise namaz secdesi olduğudur: “Görmez misin ki, göklerde olanlar ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların çoğu Allaha secde ediyor..” “Ey iman edenler! Rükû edin, secdeye kapanın; rabbinize ibadet edin; hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz.”

Ayetler yanında konuyla ilgili farklı rivayetler bulunmaktadır. İki ayette de secde etmenin gerektiğini belirten hadisler gibi: “Hac suresinde iki secde vardır.” “Hac suresi iki secdeyle faziletli kılınmıştır. Bu iki secdeyi yapmayacak olanlar onları okumasınlar.” Bu iki hadis yanında, İbn Abbas ile İbn Ömer’den, tilavet secdesinin ilk ayette olduğu, ikincisinin ise namaz secdesi olduğu nakledilmiştir.

Serahsi farklı rivayetler karşısında telife giderek konu hakkında şunları söyler: Allah Teâlâ ikinci ayette rükû ile secdeyi beraber zikretmiş ve “Rükû edin, secdeye kapanın.” buyurmuştur. Rükûyla beraber zikredilmesi zaten namaz secdesine işarettir. Diğer hadisin tevili ise şöyledir: Hac suresi biri tilavet diğeri namaz secdesi olmak üzere iki secdeyi taşıma faziletine sahiptir.

4- Cenazenin nasıl taşınacağı hususundaki yaklaşımlar farklılık arz etmektedir. Bazıları cenazenin iki kişi tarafından taşına-

cağını söylerken, dört kişi tarafından taşınacağını söyleyenler de vardır. Cenazeyi iki kişinin taşıyacağını söyleyenler, öne geçen kimsenin salın iki tarafını birer omzuna alacağını, arkadakinin de aynısını yapacağını belirtirler. Dört kişi tarafından taşınacağını söyleyenler ise her bir tarafından bir kişinin tutacağını belirtirler. İlk görüşü benimseyenler dayanak olarak Hz. Peygamber'in Sâd b. Muâz'ın cenazesini salı iki omuzu üzerine alarak taşınmasını gösterirler. Diğer görüşü benimseyenler ise İbn Mes'ûd'un şu sözünü delil olarak getirirler: "Cenazenin dört yanından taşınması sünnettir."

Serahşî, cenazenin dört tarafından tutarak taşınmasının hem meşhur olan hem de daha rahat olan uygulama olduğunu ifade eder. İki kişinin taşınması ise ya yolun darlığından ya da taşıyacak kişilerin azlığındandır, der.

5- Cabir'den gelen rivayette Hz. Peygamber'in umrâ ve rûkbâya izin verdiği geçmektedir. Şureyh'ten gelen rivayette ise umrâya izin verirken rûkbâya vermediği geçmektedir. İki rivayetin de sahih olduğunu belirten Serahşî, bu yüzden aralarının cem edilmesi gerektiğini belirtir ve buna girişir.

G- Mabsut'ta rivayet tenkitçiliği:

Fukaha haber-i vahidleri değerlendirirken pek çok kriteri devreye sokar. Bu kriterler, rivayetleri değerlendirirken nelere dikkat edilmesi gerektiği hususunda hukukçular yanında hadisçilere de kılavuzluk yapar. Mukayeseli bir çalışma olan Serahşî'nin eseri bu yönden çok güçlüdür. Bu yön Serahşî'nin fıkıh alanındaki dirayeti yanında hadis alanındaki birikimini de yansıtır. Ve bu değerlendirmeler müstakil bir çalışmada ele alınacak kadar çoktur ve derinliklidir. Birkaç başlık altında örnekler vermek konuyu daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır:

1- Kur'an ve akıl açısından eleştirmesi:

a) İmam Şâfiî, insanın kendisini emziren kadınla evlenmesinin haram olması için beş kez emmesi (soğurması) gerektiğini söyler. Zâhiri âlimlerden bazıları da bunu üç emme ile kayıtlandırır. Sayı şartı koşanlar bu hususta kendilerine "Bir-iki emme veya

bir-iki emzirme haram etmez.” hâdisini dayanak olarak alırlar. Amrânın rivayetinde de Hz. Aişe şöyle der: “Kur’anda nazil olan ayetler içinde on malum emmenin (nikâhı) haram kıldığı vardı. Sonra bu beş malum emme ile nesh edildi. Bu (beş emme), Rasûlullah vefat ettikten sonra kıraat edilenler meyanındaydı. Bundan sonra, var olan hükmün neshi söz konusu olamaz.”

Serahsi sayı şartı koşan yaklaşımı benimsemeyerek özetle şöyle söyler: Allah Teâlâ “Sizleri emziren anneleriniz...” buyurmaktadır. Haram oluşu, emzirme ile kayıtlandırmıştır. Sayı şartı koşmak ise ziyâde al’ân-naştır. Oysa böyle bir şey haber-i vahid ile gerçekleşmez. Bunun yanında Hz. Ali’den gelen bir rivayette haramlığın gerçekleşmesi hususunda Hz. Peygamber’in “Emzirmenin azı da çoğu da aynıdır.” buyurduğu geçmektedir. Dolayısıyla emzirme haram olmanın şartlarından biridir ve bunda sayı aranmaz. Bu tıpkı cimaya benzer. Nitekim onda da sayı şartı koşulmaz. Hz. Aişe’nin rivayetine gelince, gerçekten de zayıf bir rivayettir. Zira beş kez emme ayeti Hz. Peygamber’den sonra da okunuyor idiyse, nesh ondan sonra söz konusu olmadığına göre, ilgili ayet şu an neden okunmamaktadır? Ayrıca bu hadiste evcil bir hayvanın içeri girip ayetin yazılı olduğu şeyi yediği geçmektedir ki bu, Rafizilerin “Resûlullah’tan sonra pek çok ayet zayi olup gitti, sahabiler bunları mushafa kaydetmediler.” sözünü kuvvetlendirir. Rafizilerin bu sözü icmayla batıl bir sözdür.

b) “Veled-i zina üç kişinin en kötüsüdür.” Hz. Aişe’nin bu rivayete itiraz ettiğini ve “Bu nasıl sahih olabilir. Hâlbuki Allah Teâlâ ‘Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez.’ buyurmuştur.” dediğini nakleden Serahsi, bununla birlikte bu hadiste kastedilen veled-i zinanın soy açısından üç kişinin en kötüsü olması kastedilmiş olabilir, der. Veyahut Hz. Peygamber bunu mürtet olarak yeti-şen veled-i zina hakkında söylemiştir. Yoksa mümin olan veled-i zinaya namazda uymak caizdir.

c) “Sütü memede biriktirilip satılan koyunu satın alan kimse üç güne kadar iki şey hususunda muhayyedir: Razı gelirse yanında tutar. Kızır da iade ederse yanında bir sâ’ hurma verir.” Serahsî, söz konusu musarrât hadisinde geçen “bir sâ’ hurma verme” işi-

nin kitap, sünnet ve usule aykırı olduğunu söyleyerek ispat etmeye girişir.

2- Rivayeti zayıf olması nedeniyle eleştirmesi:

İmam Şâfiî, iki kulle miktarınca olan su, üç özelliğinden biri değişmedikçe, içine düşen pislikle pis olmaz, diye benimser. Buna delil olarak da "Su iki kulle miktarına ulaşınca pislik tutmaz" hadisini delil olarak getirir.

Serahsi bunu değerlendirirken şöyle söyler: Bu hadis zayıftır. Zira Şâfiî kitabında "İsimlerini hatırlayamadığım bir isnatla gelmiştir" demiştir. Böylesi hadisler ise mursel hadisten de aşağıdadır.

3- Sahih rivayetlere aykırılık nedeniyle şâz rivayetleri bırakması:

"Meşhur haberler şâz rivayetlerle bırakılmaz.", "Meşhur hadislere ilave getiren meşhur olmayan rivayet şâzdır.", "Şâz hadisler meşhur hadislere muâriz olamazlar." diyen Serahsi sahih hadislere aykırılık arz ediyor diyerek pek çok hadisi bırakır. Örnekler:

a) İbn Ömer'den tavuk etinin haram olduğunu söylediği nakledilmiştir. Serahsi bu rivayetin şâz olduğunu ve bununla amel edilmediğini belirtir. Zira Hz. Peygamber'in tavuk etini yediği sahih olarak gelmiştir.

b) Teşehhüdün başında "Bismillâhi ve billâhi, bismillâhi hayri'l-esmâ", sonunda da "... ve lev kerihel-muşrikûn" gibi ifadelerin eklenmesini içeren rivayetlerin şâz olduğunu, bunların meşhur olarak gelmediğini, ayrıca Abdullah b. Mes'ûd'un Resûlullah'tan naklen, teşehhüt duasında vav ve elif harfine bile dikkat edilmesi gerektiğini söylediğini aktarır.

4- İnsanların uygulamasına arz ederek şâz rivayeti bırakması:

Mebsut'ta bu başlık altında zikredilebilecek onlarca örnek bulunmaktadır:

a) Serahsi, kişinin Harem'in toprağını veya taşını Harem dışına çıkarmasında bir beis olmadığını, zira Harem içinde yararlanıl-

ması mubah olan şeylerin çıkarılmasının da mubah olması gerektiğini belirtir, nebatatı örnek verir. Aynı şekilde av hayvanlarında olduğu gibi, Harem'de yararlanılması mubah olmayan şeylerin buradan çıkarılmasının da mubah olmayacağını söyler. Hz. Ömer ve İbn Abbas'tan bunu mekruh gördüklerine dair rivayetin şaz olduğunu ifade ettikten sonra gerekçesini şöyle açıklar: İnsanların uygulamaları bunun tersinedir. Zira öteden beri insanlar tencere-lerini keza Kâbe'nin üstünden topladıkları tozu Harem'den çıkarmakta ve bununla teberrüklenmektedirler. Bunlarda bir beis görülmemektedir. Bu nedenle "insanların uygulamasına aykırı olan her eser (rivayet) şâzdır, delil olmaz."

b) Ganimetlerden aşırı kimsenin durumuyla ilgili olarak bilginler arasında ihtilaf vardır. Evzaî bu kimsenin palanının yakılacağını söyler ve bunu "Hz. Peygamber savaşta ganimetten aşırıların yüklerinin yakılmasını emretti." hadisine dayandırır. Bunu değerlendiren Serahsî, Siyer-i Kebîr'de İmam Muhammedden bu rivayetin sahihe benzemediğinin nakledildiğini söyler. Zira Hz. Peygamber zamanında ordunun içinde cahil bedeviler bulunmaktaydı ve bunlar ganimetlerden aşırıbiliyorlardı. Eğer böyle yapanların yüklerinin yakılması gerekseydi, bu yaygın bir uygulama olurdu ve müstefiz yolla bizlere gelirdi. Ayrıca bu kişinin yükünde mushaf olsa, bu da mı yakılacak?

5- Umûm belvâda gelmesi nedeniyle ahad rivayetlere çekince koyması:

"Umûm belvâda gelen haber-i vahid şâzdır ve onunla vucûb sabit olmaz" diyen Serahsî, onlarca yerde bu prensibi devreye sokar ve bazı rivayetlerle amel edilmemesinin gerekçesi olarak sunar. Örnekler:

a) "Hz. Peygamber, kadının erkeğin kalan suyundan, erkeğin de kadının kalan suyundan abdest almasından nehyetti." hadisini değerlendirirken şöyle söyler: "Bu rivayet umûmu belva kapsamında şâz bir rivayettir, delil olmaz." Bunu dedikten sonra Hz. Peygamber'in eşlerinden birinin gusül aldığı sudan artanla abdest almasına dair sahih hadisi zikreder.

b) Busre bnt. Safvândan gelen rivayette Hz. Peygamber "Tenasül aletine dokunan abdest alsın." buyurmaktadır. Rivayeti değerlendiren Serahsî bu rivayet sahih değil gibidir, der. Gerekçe olarak da Yahya b. Main'in bu konuda sahih bir hadis olmadığını söylemesini gösterir. Hem Hz. Peygamber neden sahabilerin büyükleri önünde bunu söylememiş ve onlar da nakletmemiş de Busre'nin önünde söylemiştir?! Ayrıca Hz. Peygamber, perdesinin ardındaki genç kızdan daha hayâliydi.

Serahsî daha sonra, eğer bu rivayet sabit ise, bu durumda tevili şu şekildedir, der: Hz. Peygamber burada tutmakla kişinin bevletmesini kastetmiştir. Zira adeten bevleden kişi tenasül uzvunu tutar. Nitekim ayette de {أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ الْغَائِطِ} (Yahut biriniz ayakyolundan gelmişseniz.) geçmektedir. Gâit esasında düz toprak demektir, ihtiyaç gidermekten kinaye olarak kullanılmıştır. Veyahut bu hadiste yıkamakla kastedilen müstahab olarak eli yıkamaktır. Nitekim Hz. Peygamber'in bir hadislerinde de "Yemekten önce elleri yıkamak fakirliği uzaklaştırır, yemekten sonra yıkamak da cinlerin musallat olmasına mani olur." geçmektedir.

c) Nu'mân b. Beşîr'den gelen rivayette, Hz. Peygamber'in veda hutbesinde, baston veya kırbaçla, kasta benzer hata (şibhu'l-amd) ile öldürülen kimsenin diyeti olarak yüklü kırk deve diyet gerekeceğini belirttiğine dair rivayeti değerlendiren Serahsî özetle şöyle söyler: Bu rivayet sahih değil gibi. Zira bunu sadece Nu'mân rivayet etmiştir. Numân ise veda haccı zamanında çocuk yaşta idi. Ve bu rivayet sahabilerin büyüklerine kapalı kalmıştır. Bu konuda aralarında ihtilaflar olmasına rağmen, söz konusu hadisi delil olarak kullanmamışlardır. Eğer sahih olmuş olsaydı nassın yanında böyle farklı görüşleri benimsemezlerdi.

d) İkrime'nin Resûlullah'tan naklettiği hadiste Hz. Peygamber "Yolu yedi zirâ olarak hesap edin, ondan sonra bina inşa edin." buyurmaktadır. Bazı âlimlerin bu hadisle amel ederek ortak arazi sahipleri birbirleriyle ihtilafa düştüklerinde, yolun yedi zira olarak hesap edilmesi gerektiğini söylediklerini aktarır. Sonra da şöyle söyler: Biz bu hadisle amel etmiyoruz. Zira bu umûm belvâ alanında bir haber-i vahiddir. İnsanların ameli ise bunun tersinedir,

zira şehirlerde insanların uygulamalarının farklı farklı ölçülerde olduğunu görmekteyiz. Eğer sahih olmuş olsaydı, insanlar onunla amel etmeyi terk etmek hususunda karar kılmış olmazlardı. Zira şer'ân sabit olmuş olan ölçünün dışına, daha fazla veya daha az bir miktara kimse çıkamazdı.

II- Mebсут'taki rivayetlerin sıhhat açısından görünümü:

Serahsi'nin Mebсут'ta kullandığı hadislerin mütedavil hadis kitaplarında yer alma açısından nasıl bir durum arz ettiğini anlamak, hiç şüphe yok ki tahrirlerini yapmaktan geçer. Bu yapıldığı takdirde onun yer verdiği hadislerin sıhhat açısından nasıl bir durum arz ettiğini anlamak çok daha kolay olur. Biz bu hususa ışık tutmak amacıyla örnekleme yoluna gittik. Bunun için de muhtevaları gereği pek çok hadis barındıran ibadât konularına değil de sonraki konulardan birine göz attık. Bu amaçla Bâbu'l-Buyûi'l-Fâsideden itibaren kitapta zikredilmiş bulunan yirmi hadisin tahrirlerini yaptık. Bu hadislere bakıldığında Serahsi'nin eserinde yer verdiği hadisler açısından konunun ne olduğuyla ilgili olarak bir kanaat oluşabilecektir. Öncelikle hadisleri zikrelelim:

1- نهى النبي صلى الله عليه وسلم عن شرطين في بيع -1

"Hz. Peygamber bir satışta iki şart koşulmasını yasaklamıştır."

2- إن النبي صلى الله عليه وسلم نهى عن بيع الطعام قبل أن يقبض -2

"Hz. Peygamber teslim alınmayan gıda maddesinin satışını yasakladı."

3- إن النبي صلى الله عليه وسلم نهى عن بيع ما لم يقبض -3

"Hz. Peygamber teslim alınmayan şeyin satışını yasakladı."

4- قال صلى الله عليه وسلم لغياث بن أسد حين وجهه إلى مكة قاضيا وأميرا: "سر -4
"إلى أهل بيت الله وانهم عن بيع ما لم يقبضوا"

Hz. Peygamber Mekke'ye kadı ve emir olarak gönderdiği Gıyâs b. Esed'e "Beytullah'ın halkına git ve teslim almadıkları şeyi satmalarını yasakla." buyurdu.

قال ابن عباس وأحسب كل شيء مثله -5

(Teslim alınmayan şeyin satılmasını yasaklayan hadisi riwayet eden) İbn Abbas şöyle demiştir: "(Teslim almadan satmak hususunda) her şeyin gıda maddeleri hükmünde olduğunu sanıyorum."

نهى النبي صلى الله عليه وسلم عن ربح ما لم يضمن -6

"Hz. Peygamber satın alınıp henüz teslim alınmamış malın bir başkasına satılması suretiyle elde edilen kârı yasaklamıştır."

نهى النبي صلى الله عليه وسلم عن بيع الغرر وعن بيع العبد الآبق -7

Hz. Peygamber belirsizlik nedeniyle aldanmanın olacağı satışı ve kaçak kölenin satılmasını yasaklamışlardır.

لا تبيعوا السمك في الماء فإنه غرر -8

İbn Ömer ve İbn Mesud şöyle demişlerdir: "Sudaki balığı satmayın çünkü (miktar belli olmadığından) aldanma söz konusudur."

إن النبي صلى الله عليه وسلم نهى عن بيع وشرط -9

"Hz. Peygamber şartlı satışı yasaklamıştır."

عن عائشة رضي الله تعالى عنها أنها لما أرادت أن تشتري بريرة رضي الله عنها -10
أبى موليها إلا بشرط أن يكون الولاء لهم فذكرت ذلك لرسول الله صلى الله عليه وسلم
فقال صلوات الله عليه وسلامه: "اشتري واشترطي لهم الولاء فإن الولاء لمن أعتق" ثم
خطب رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: "ما بال أقوام يشترطون شروطا ليست في
كتاب الله كل شرط ليس في كتاب الله فهو باطل كتاب الله أحق وشرط الله أوثق والولاء
للمن أعتق"

Hz. Aişe Berîre'yi satın almak istediğinde sahipleri velâ hakkı kendilerinde kalması şartıyla satışı rızı oldu. Hz. Aişe de bunu Rasûlullah'a aktarınca, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Velâ hakkının onlarda kalması koşulunu koyarak onu satın al. Ancak velâ hakkı azat edene aittir." Sonra Hz. Peygamber bir konuşma yaparak şöyle buyurdu: "Bazılarına ne oluyor ki, Allah'ın kitabında olmayan şartlar koşuyorlar. Allah'ın kitabında olmayan her şart geçersizdir. Hak olan, Allah'ın kitabıdır ve kuvvetli olan Allah'ın şartıdır. Velâ hakkı da azat edene aittir."

عن جابر بن عبد الله الأنصاري رضي الله تعالى عنهم أن النبي صلى الله عليه -11 وسلم اشترى منه ناقة في بعض الغزوات وشرط له ظهرها إلى المدينة

Hz. Peygamber bir gazvede Câbir'den dişi bir deve almış ve ona Medine'ye kadar hayvana binmesi şartını koşmuştur.

12- إن جابرا رضي الله تعالى عنه قال كانت لي ناقة ثغال فقامت علي في بعض الطريق فأدركني رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: "ما بالك يا جابر" فقلت جرى أن لا يكون لي إلا ناقة ثغال فتزل رسول الله صلى الله عليه وسلم عن راحلته فدعا بماء ورشه في وجه ناقتي ثم قال "اركبها" فركبتها فجعلت تسبق كل راحلة الحديد إلا أن قال "أتبعني ناقتك بأربعمائة درهم" فقلت هي لك يا رسول الله ولكن من لي بالحمل إلى المدينة فقال صلى الله عليه وسلم: "لك ظهرها إلى المدينة" فاشتراها رسول الله صلى الله عليه وسلم بأربعمائة درهم فلما قدمت المدينة جئت بالناقة إلى باب المسجد ودخلت المسجد فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "أين الناقة" قلت بالباب فقال صلوات الله عليه: "جئت لطلب الثمن" فسكت فأمر بلالا رضي الله تعالى عنه فأعطاني أربع مائة درهم فقال صلى الله عليه وسلم: "خذها مع الناقة فيما لك بارك الله لك فيهما"

Cabir anlatıyor: Yavaş giden bir devem vardı. Yolun bir kısmında gitmemekte direndi. Rasûlullah bana yetişip "Ne oldu Câbir?" diye sordu. Ben de "Yavaş giden dişi deveden başka bir bineğim olmadı." dedim. Hz. Peygamber bineğinden inip su istedi. Suyu devemin yüzüne serpti. Ardından "Deveye bin" dedi. Ben de bindim. Devem bütün develeri geçmeye başladı... Hz. Peygamber "Deveni 400 dirheme bana satar mısın?" buyurdu. Ben de "Ya Resûlallah! Deve senindir?" dedim. "Fakat beni Medine'ye kadar kim götürecek?" Bunun üzerine Hz. Peygamber "Medine'ye kadar binebilirsin" buyurdu ve 400 dirheme deveyi satın aldı. Medine'ye varınca deveyi mescidin kapısına getirip mescide girdim. Hz. Peygamber "Deve nerede?" diye sordu. Ben de "Kapıda" dedim. "Ücreti almak için mi geldin?" diye sordu. Ben sustum. Bilâl'e emretti, o da bana 400 dirhem verdi. Ardından şöyle buyurdu: "Bu 400 dirhemi deveyle birlikte al. Allah onları sana mübarek kılsın."

13- حديث بريرة رضي الله عنها فإنها جاءت إلى عائشة رضي الله عنها تستعينها -13 في المكاتبه قالت إن شئت عدتها لأهلك وأعتقك فرضيت بذلك فاشترتها وأعتقتها. وقد أجاز ذلك رسول الله صلى الله عليه وسلم لها

Berîre hadisi: Berîre kitâbet bedelinin ödenmesi hususunda yardım istemek üzere Hz. Aişe'nin yanına geldi. Hz. Aişe ona

“istersen bedeli efendilerine verir, seni azat ederim.” dedi. Berire bunu kabul etti, Hz. Aişe de satın alıp azat etti. Rasûlullah da bunu onayladı.

نهى النبي صلى الله عليه وسلم عن بيع وسلف وعن بيعتين في بيعة -14

Hız. Peygamber satışla birlikte borcu (müşteriye borç verdikten sonra malı yüksek fiyata satmaktan), bir satışta iki satışı (peşin olarak şu fiyata, vadeli olarak da şu fiyata satarım demeyi) yasaklamıştır.

قال النبي صلى الله عليه وسلم لحيان بن منقذ: "إذا بايعت فقل لا خلافة ولي -15
"الخيار ثلاثة أيام"

Hız. Peygamber (alışverişte aldatılan) Habbân b. Munkiz'e "Alışveriş yaptığın zaman 'Aldatmak yok, üç gün muhayyerim' de." buyurdu.

قال صلى الله عليه وسلم في السلم: "إلى أجل معلوم -16

"(Vadeli satışlarda) belirlenen bir süreye kadar (vade belli olmalıdır.)"

واليمين على من أنكر -17

"Yemin, inkâr edene gerekir."

إذا اختلف المتبايعان والسلعة قائمة بعينها فالقول ما يقوله البائع ويترادان -18

"Alıcı ile satıcı anlaşmazlığa düşerler ve mal da aynıyla duruyorsa, söz satıcının sözüdür veya aldıklarını karşılıklı geri verirler."

إذا اختلف المتبايعان تحالفا وترادا -19

"Satıcıyla alıcı anlaşmazlığa düşerlerse, karşılıklı yemin ederler ve aldıklarını geri verirler."

البينة على من ادعى واليمين على من أنكر -20

"Delil iddia edene, yemin de inkâr edene gerekir."

Buraya almış olduğumuz yirmi hadise bakılacak olursa, bunların sadece bir tanesinin mütedavil hadis kitaplarında geçmediğini, onun da muhteva olarak diğer rivayetlerde yer aldığını görmekteyiz. Dolayısıyla kullanılan rivayetlerin insanların ellerinin altındaki kaynaklarda yer aldığını söylemek durumundayız. Bunların

sıhhatlerine gelince, diğer mezheplerde kullanılan hadislerin durumu neyse Mebsut'taki hadislerin durumu da ortalama olarak aynıdır. Bu açıdan farklılık arz etmemektedir. Ayrıca Hanefi mezhebinin dayandığı hadisleri kendi prensipleri ve delilleri açısından diğer mezheplerin dayandıkları rivayetlere göre daha sahih kabul etmiş olduğunu unutmamak gerekir. Burada bir tercihten bahsetmek mümkündür. Ayrıca Mebsut müellifinin özellikle ahkâm bahislerinde geçen rivayetler noktasında oldukça iyi derecede birikime sahip olduğunu söylemek durumundayız. Kitapta yer yer ravi tahlillerine ve hadislerin sıhhatlerine yönelik yapılan değerlendirmeler bunu göstermektedir. Dolayısıyla Mebsut'taki hadisleri değerlendirirken Serahsi'nin bu yönünü de göz ardı etmemek son derece ehemmiyet arz etmektedir.

Mebsut içerisinde yer alan bazı rivayetlerin elimizde bulunan kitaplarda yer almayışına gelince, bu durum, diğer pek çok klasik ahlak, tefsir ve fıkıh kitabında geçen rivayetlerde olduğu gibi, dayandıkları kaynakların bugün bizlerin eline ulaşmamasından kaynaklanmaktadır. Ancak bir gerçek var ki, o da bu tür rivayetlerin sıhhat açısından genellikle zayıflık arz ettiğidir.

Sonuç:

Günümüz hadisçilerinin çalışma alanları daha ziyade metinler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Hadislerin metinler açısından nasıl tahlil edilmesi gerektiği hususunda en yararlı eserler ise mukayeseli hukuk çalışmalarıdır. Söz konusu çalışmalar başta Kur'an olmak üzere hangi kriterler ışığında hadislerin tenkide tabi tutulması gerektiği veya çeşitli kriterlere muhalif gözükken rivayetlerin nasıl telif edilmesi gerektiği hususunda son derece yararlı bilgiler içermektedirler. Bu gerçeğe rağmen, ilgili eserlerin bahsettiğimiz çerçevede hak ettikleri ilgiye mazhar olduklarını söylemek zordur.

Bunun yanında fikhî mezheplerin temel kaynakları olan eserlerde geçen hadislerin sıhhat durumlarının nasıl bir görünüm arz ettiği noktasında da yeterli düzeyde çalışmalar yapıldığını söyleyemiyoruz. Özellikle Şâfiî mezhebi bu açıdan daha şanslı olmakla birlikte, Hanefî mezhebinin temel kitaplarına yönelik bu açıklık hâlâ

devam etmektedir. Bu tür çalışmaların yapılmasının günümüz İslam dünyasına sağlayacağı en büyük faydalardan birisi de, hiç şüphe yok ki, hadisler noktasında bu mezhebe yönelik eleştirilere somut bir cevap verme imkânının sağlanacak olmasıdır.

Bahsetmiş olduğumuz iki nokta başta olmak üzere, Hanefi mezhebinin farklı hadis çeşitlerine delil olmaları açısından yaklaşımı, haber-i vahitleri değerlendirirken ne tür kriterler uyguladığı, mezhebin kabulüne göre farklılık arz eden hadisleri nasıl tevil veya telif ettiği, keza ikisini de delil olma açısından eşit gördüğü çelişik hadislerin arasını nasıl telif ettiği, rivayetleri mütedavil eserlerde yer alan bazı ravilere karşı yaklaşımının ne olduğu ve benzeri pek çok noktanın detaylı tetkiki açısından mükemmel bir eser olan Mebhut kendisine uzanacak himmetli elleri beklemektedir.

Biz hadis zaviyesinden ana hatlarıyla tanıtmaya çalıştığımız Mebhut'un şöyle bir görünüm arz ettiğini görüyoruz: Öncelikli olarak, Mebhut'ta yer alan rivayetlerin çok önemli bir bölümü mütedavil hadis kitaplarında yer almaktadır. Bunların sıhhat durumuna gelince, diğer mezheplere ait fıkıh kitaplarındaki hadisler nasıl bir durum arz ediyorsa bunda da aynı durum söz konusudur. Kaldı ki, daha önce değindiğimiz üzere, hadislerin sıhhati noktasında verilen kararlar ictihâdîdir.

Mebhut'ta geçtiği halde mütedavil eserlerde yer almayan veya kaynağı bulunamayan rivayetlere gelince, bu tür rivayetler yüzde olarak oldukça az bir yekûn tutmaktadır. Şuayp Arnavut tarafından yapılan İhtiyâr tahririne bakıldığında bu sözün doğruluğu anlaşılacaktır. Ayrıca zayıf olarak değerlendirilebilecek veya kaynağı bulunmayan rivayetlerin -genel olarak- ilgili konularda teyit için zikredilen rivayetler olduğu veyahut da sahih rivayetlerin bulunmadığı alanlarda olduğu görülecektir. Dolayısıyla tamamen re'ye dayanmak yerine zayıf da olsa hadisin tercih edildiğinden bahsetmemiz mümkündür.

Bununla bağlantılı olarak şunun da hatırlanmasında fayda vardır: Fıkıh kitaplarında genel yekûna göre oldukça az tutan zayıf veya daha alt düzeydeki hadisler, fukahanın sahih olmayan rivayetlere yer verdikleri şeklinde yanlış bir algıya neden olmamalıdır.

Unutmamak gerekir ki, aynı durum hadîs kitapları için de geçerlidir. Hadîs kitaplarında nasıl ki sıhhat açısından sorunlu rivayetler bulunuyorsa aynı durum fıkıh kitapları için de söz konusudur. Bu durum nasıl ki, bizlerin hadîs kitaplarına olan bakışını olumsuzlaştırmıyorsa, fıkıh kitaplarına bakışımız da müspet olarak kalmaya devam etmelidir. Yapılacak olan sıhhat açısından müşkil olan rivayetlerin durumlarını belirtmektir.

Sonuç olarak, Mebsut ahkâm hadisleri başta olmak üzere çelişik hadislerin telif edilmesi çabalarında başvurulması gereken temel kaynaklarımızdan birisidir. Bunun yanında haber-i vahitlerin değerlendirilmesinde ne tür kriterleri devreye sokmak gerektiği hususunda da günümüz genç araştırmacılarının mutlaka mütalaa etmesi gereken eserlerdendir. Keza mukayeseli okuma yapmak ve hadislerin fukaha tarafından nasıl değerlendirildiğini anlamak ve rivayetlere ne kadar önem verdiklerini bizatihi müşahede etmek için her zaman el altında tutulması icap eden bir çalışmadır. Bu nedenlerden ötürü, hadîs alanında master ve doktora yapanlara belli bölümlerinin okutulmasında büyük yarar görülmektedir.